LITERATUUR EN KUNST

Naturalistische elementen in „Bartje".

II.

In een vorig artikel zagen we verband tusschen de o.i. on-Schriftuurlijke tendenz van dezen roman en de tot naturalisme voerende litteraire theorie, waardoor zijn auteur zich een eind weegs leiden laat. De theorie nl. dat de waarheid hem verbieden zou het leven anders te teekenen dan hij het had gezien; wat dan o.a. zeggen wilde: nagenoeg zonder den Christus.

De stelling nu, dat het individueele zien van den kunstenaar de maatstaf der literaire waarheid zou worden, kan moeilijk worden volgehouden door hem die dit de allesbeheerschende vraag acht voor zijn litterairen arbeid: hoe ziet, blijkens Zijn Woord, God de Heere het menschenleven? Ook bleef De Vries dit zijn voornemen niet getrouw.

* * *

De zonde met haar nasleep van ellende trekt neer, ontadelt, ontluistert. Overal reden tot schaamte, tot verberging, naar de lichamelijke en geestelijke zijde onzer verdorven natuur. Zoo komt tot ons de eisch van aanvaarding, maar ook van verheffing, van strijd tegen de neerhalende machten, die onze menscheneer in het stof doen wonen. Naarmate die machten triumfeeren, winnen in ons leven terrein: grofheid, gebrek aan smaak, platheid, verruwing, schaamteloosheid. Op principieel verzet stuiten deze bij het door Christus gewerkt geloof; al leert ook reeds de „natuur" een onderkennen van het welvoeglijke (1 Cor. 11); al kan cultuur die beseffen voeden.

Tegenover die ontluistering, die vergroving en verwildering van het leven is, naar onze meening, in hoofdzaak drieërlei litteraire houding mogelijk.

Of wel men houdt zich, door zuiver humanistische beweegredenen geleid, bij voorkeur bezig met wat onder menschen groot en edel heet. De zonde, althans in haar grover vormen, wordt dan niet uitgepenseeld. Het ongeciviliseerde, het onaanzienlijke en kleine wordt grootendeels buiten den gezichtskring gehouden. Dat is de pseudo-aristocratische gezindheid van het classicisme. „Ik haat alwat des volks is" verklaart het antieke Heidendom bij monde van Callimachus en het classicisme van den nieuwen tijd beleeft die leer op zijne wijs.

Er is een tweede houding mogelijk, die de depravatie van de menschelijke natuur ontkent; althans haar, 't zij min, 't zij meer brutale uitbeelding en onthulling recht, zoo niet plicht, acht van de kunst. Dit doet in beginsel de Romantiek, rauwer en meer consequent de naturalistische school. Deze geesteshouding noemen wij de naturalistische; ze is tevens pseudo-democratisch. V. Hugo is het, die in zijn baanbrekende Préface de Cromwell[1] in een tropisch-weelderigen stijl de nieuwere theorie opstelt en aanprijst. Vatten we zijn gedachten kort samen. Het Christendom leidt de poëzie tot de waarheid. Alles in de schepping is nu eenmaal niet mooi. Het leelijke, wanstaltige, groteske, het kwaad, de schaduw eischt een plaats op tegenover het schoone en verhevene, het goede, het licht. Zou dan de beperkte rede van den kunstenaar het winnen van de oneindige rede van den Schepper? Zal de mensch God gaan corrigeeren, de natuur verminkend en ontkrachtend? Neen, bestuurd door den geest der Christelijke melancholie en der filosofische critiek[2], zal de poëzie de schaduw huwen aan het licht, het groteske aan het verhevene, het lichaam aan de ziel, het beest aan den geest. Want het uitgangspunt der religie is altoos tevens uitgangspunt der poëzie. Dit is de geboorteure der Romantische litteratuur. Aldus Hugo. Waar hij afbuigt van de lijn der Schrift, is bij den eersten oogopslag duidelijk: en wel als hij het leelijke en het booze verheft tot componenten van de goddelijke wereldharmonie. Vandaar dat men van zijn Manicheistische filosofie heeft kunnen spreken.[3]

De Calvinistische litteratuur, welke den Christus belijdt, vernederd en gestraft om onze zonden, maar ook om onze rechtvaardigmaking opgewekt, kan noch de pseudo-aristocratische, classicistische geesteshouding aannemen, noch de pseudo-democratische, naturalistische.

Ze zal óók zich bezig houden met de zonde; met de ellende; met het volk en wat des volks is. Zonder nochtans een ongezonde voorliefde aan den dag te leggen voor wat arm is aan cultuur. Zóó, dat de zonde als wetsovertreding, met schroom en met reserve, wordt geteekend. Dat kieschheid en goede smaak den toon aangeven; dat het platvloersche en ordinaire geen beslag op den lezer legt. Bovenal: zóó dat de Christus voor onze oogen verrijst als de Levensvernieuwer, die in het zwartste donker glansen van schoonheid toovert.

* * *

Voldoet „Bartje" aan deze normen, naar opzet en bedoeling? We meenen van niet. Men zal het ons echter ten goede houden, als we ter nadere adstructie meer aanduiden dan citeeren.

Het mag weinig kunstzinnig klinken, maar we wagen het er op: we betwijfelen het goed recht eener communis opinio, die voor romanschrijvers en -lezers de eischen van welvoeglijkheid en goeden smaak, welke in het Christelijke omgangsleven worden erkend, aanmerkelijk verzwakt. Niet om te zweren bij het „salonfähige" woord; dat heeft de Bijbel ons wel beter geleerd. Maar wat niet goed genoeg is voor den Christelijken omgangstoon, staat a fortiori te laag voor de litteratuur.

Welnu, in dit boek staat veel onsmakelijks, te grof om na te vertellen. Als daar zijn de verhalen over zekere lichamelijke functies van Bartje (37, 53, 86, 181). De Stoa eischte op dit gebied een onbeperkte vrijheid van spreken op. Met haar pantheistische natuur-vergoding strookte volkomen de stelling: „niets gemeen, niets schandelijk om te zeggen". Men leze er Cicero maar eens op na.[4] En aan deze leer „dat de wijze het ding bij zijn naam zal noemen" herinnert Anne de Vries ons maar al te onaangenaam. Ik denk aan de gore woorden en uitdrukkingen die hij, vermoedelijk terwille van de locale kleur en de sappigheid van het dialect, te karakteristiek achtte om ze ons te besparen (60, 61, 86, 100, 113 enz.); waarbij een enkelen keer de grens van het profane bedenkelijk dicht wordt genaderd (121).

Ik denk aan het weerzinwekkend tafereel van Bartje, omringd door de wegwerkers met hun vieze grappen. Aan het spuug-in-de-pan-verhaaltje, dat tot het peil van antieke parasietenhistories zakt (Plutarchus, de latenter viv. 1). Aan de onkieschheid, waarmede op de herhaalde zwangerschap van Bartje's moeder zijne en onze aandacht wordt geconcentreerd.

Ook het verregaand dialectgebruik ligt in de naturalistische lijn. Door de „waarheid" geëischt? We achten het een fundamenteele dwaling, dat een auteur zoo dicht mogelijk conversatiepeil en uitspraak zou moeten naderen van de omgeving, waaruit hij zijn figuren heeft genomen. Een dwaling, die uit het oog verliest èn de gevolgen van den zondeval èn het onderscheiden karakter van gesproken en geschreven woord.

In en door de beweging van '80 heeft de naturalistische school, die in een bepaalde tendentie van de Romantiek zich vastbijt, en haar in deterministischen zin exploiteert, vat gekregen op onze Nederlandsche litteratuur. Bij onze geringe principieele bewustheid op letterkundig gebied is het niet te verwonderen, als naturalistische uitloopers zich vertoonen bij auteurs, die de filosofische vooronderstellingen van de naturalistische school en de Romantiek op grond van Gods Woord zouden afwijzen.

Wie nu een voor ieder zichtbare barrière opgeworpen wil zien tusschen een nog geoorloofd realisme en een niet meer geoorloofd naturalisme, stelt de zaken verkeerd.

In de eerste plaats is dit niet mogelijk. En voorts, levend bij de Schrift zoeken we niet op de grenzen te wandelen. Zoolang afschuw van de zonde en vrees voor haar alles penetreerende en infecteerende werking de hand van den schrijver besturen, waagt hij het uiterste niet. Niet op hoe geringen afstand men de wereldsche letterkunde nog juist kan naloopen wordt dan de vraag, maar hoe God het wil.

De Schrift geeft richtlijnen. Zoo is een belangrijk begrip voor onze litteratuurbeschouwing gegeven in het Nieuw-Testamentische woord semnotès (semnos), waarop speciaal in de Pastorale Brieven wordt aangedrongen.[5] Onze Statenvertaling heeft: eerbaar(heid), stemmig(heid), deftigheid, eerlijk. Misschien zouden we met de vertaling „waardig(heid)" ons niet te ver van het origineel verwijderen.[6]

Nu gebruiken de stijlcritici van Hellas (en Rome) dit woord ook gaarne, in prijzenden zin. Maar zie nu het onderscheid tusschen de pseudo-aristocratische gezindheid van de klassieken en de waarlijk aristocratische (tegelijk democratische), zooals de Schrift ons die leert. Een schrijver als Tacitus, voorbeeld van semnotès, acht woorden als „spade" en „houweel" niet voornaam genoeg en omschrijft liever: instrumenten, waarmede men aarde schept of plaggen uitsteekt.[7] Hij houdt er dus niet van „to call a spade a spade", zooals de Engelschman het noemt. De Heilige Geest geeft ons een ander voorbeeld, blijkens het slot van Jesaja 28 en vele andere plaatsen. Niettemin dunkt ons de semnotès der Heilige Schrift een onverzoenlijke vijandin van de in „Bartje" gesignaleerde verschijnselen. Zij duldt geen dubbele welvoeglijkheidsnorm, een voor den omgang en een voor de litteratuur. Wanneer een naturalistisch boek zich presenteert als „waar", willen we bedenken, dat Gods Woord de waarheid onverbrekelijk koppelt aan wat rein is en liefelijk (Philipp. 4:8). Een door naturalisme geïnspireerde beschrijving, ze moge zoo scherp en suggestief zijn als ze wil, is een door het vleesch bevlekte rok en nimmer schoon. Ook „Bartje" is onschoon, voor zoover het niet-Christelijk is en naturalistisch.

K. D.

---

1) Uitgegeven en van inleiding en aanteekeningen voorzien door M. Souriau, Paris 1897 (5e éd.).

2) Hugo bedoelt hier niet, althans niet speciaal, de nieuwe filosofie.

3) Zie Souriau, a.w., p. 138.

4) Ep. ad. Fam. IX 22: „Nihil esse obscenum, nihil turpe dictu".

5) Zie 1 Tim. 2:2; 3:4; 3:8; 3:11; Titus 2:2; 2:7; Philipp. 4:8.

6) Vergelijk b.v. Zahn-Ewald ad Philipp. 4:8: „die Erhabenheit über das „Gemeine"..... das ehrenwerte, edle, züchtige, gehaltene Wesen".

7) Zie Norden, Antike Kunstprosa I, 331.

GEESTELIJKE ADVIEZEN

(Alle inzendingen, deze rubriek betreffende, aan Ds D. van Dijk, Akkerstraat 26, Groningen.)

De drie stukken.

De artikelen in deze rubriek over: „Belijdenisdoen" hebben niet nagelaten in het hart van sommige lezers vragen te doen rijzen.

Ik ben daar oprecht blij om.

Het gaat hier over een zaak, die raakt den wortel van ons geloofsleven, onze blijdschap en onze heiligmaking.

Het is zoo juist, wat een broeder mij schreef: „ook menschen, die reeds belijdenis hebben gedaan, loopen met dezelfde moeilijkheden".

Inderdaad; dezelfde beschouwingen, die menigeen terughouden van belijdenis doen, rooven aan duizenden, die reeds belijdenis deden, de vreugde, de rust.

O zoo graag zou ik daarom willen, dat velen zich over deze zaak eens wilden uitspreken, opdat er klaarheid moge komen.

Laat ik trachten een bezwaar, dat tegen de door mij gegeven voorstelling telkens gemaakt wordt, wat nader onder de oogen te zien.

Men zegt: in den catechismus wordt ons geleerd, dat wij, om den eenigen troost deelachtig te worden, drie stukken moeten kennen:

1o. hoe groot mijne zonden en ellende zijn,

2o. hoe ik van alle mijne zonden en ellende verlost worde,

3o. hoe ik Gode voor zulke verlossing zal dankbaar zijn.

Volgens deze belijdenis, zegt men dan, moet ik dus eerst de grootheid mijner zonden en ellende kennen, voor ik betreden kan den weg ter verlossing in Christus, en kan dus niet het eerste zijn dat ik door het geloof Christus omhels als mij in Hem verlost weet.

Ik stem toe, dat Zondag I van onzen Catechismus in deze richting schijnt te wijzen.

Toch mag het zoo niet opgevat worden.

Ik herhaal, wat ik in één van de vorige artikelen schreef: dat is een intellectualistisch uiteenhalen van het leven.

Zóó, als men zich voorstelt, dat het leven des geloofs zich ontplooien moet, gaat het in werkelijkheid niet toe.

Het leven des geloofs is een éénheid. Ongetwijfeld zitten daarin de drie elementen van: ellendekennis, verlossingskennis, dankbaarheidskennis.

Maar die drie komen altijd tegelijk voor; het ééne kan zonder het andere niet zijn.

Zooals een lichtstraal in een prisma uiteenvalt in zeven onderscheidene kleuren, zoo kan ik in het prisma van mijn denken de ééne lichtstraal van mijn geloofsleven uiteén laten vallen in de drie kleuren: ellende, verlossing, dankbaarheid.

Maar evenals ik, wanneer ik wandel in het zonnelicht, niet zie die zeven kleuren, maar het ééne, witte licht, zoo is ook in mijn leven dat ik als kind van God leef, dat geloof één en geeft aan mijn leven de gestalte van een, op grond van Gods onfeilbaar Woord, geloovig rusten in Christus, als in mijn Zaligmaker en Heere.

Vandaar, dat ik niet moet zeggen: mensch, leer eerst uw zonde kennen en, als dat in orde is, grijp dan Christus aan als uw Zaligmaker, maar dat ik altijd weer moet prediken: mensch, geloof in Jezus Christus, als in de eenige bron van heil en zaligheid.

Daarmee is alles gezegd; en wie daarnaar handelt, die kent zichzelf ook als zondaar en zal ook uit dankbaarheid, God willen dienen naar Zijn Woord.

Dat men dit zoo slecht inziet, komt vooral hier vandaan, dat men zich van ellende-kennis een geheel verkeerde voorstelling maakt.

Men meent, dat ellendekennis een quaestie van ervaring, van beleving is; en dat het aannemen van Christus, gelooven is.

Daardoor wordt ellendekennis iets anderssoortigs dan het aannemen van Christus en kan men zich niet voorstellen, dat die twee in den grond één zijn.

Eerst dat gevoel, die ervaring van zijn zonde; en dan de daad der aanneming van Christus.

Maar zóó is het niet.

Ellendekennis is ook geloofskennis. Dat ik ellendig ben, weet ik ook alléén hierdoor, dat God zegt dat het zoo is.